

Újabb vörösréz-leletek az erdélyi felföldről.

A mióta Pulszky Ferencz tudós hazánkfia „A Rézkor Magyarországon” című nagybecsű művét 1883-ban közreadta és ebben a magyarföldi rézcultura emlékeit tüzetesen tárgyalva összefoglalta, mind jobban és többen fordították érdeklődő figyelmüket az itt-ott fölbukkanó hazai rézleleteinkre. A rézkor létezésének érdekes kérdése egyrészt legkivált a vörösréz-leletek mennyiségéből levonható következtetések által lévén befolyásolva, természetes tehát az ősembertan iránti hazafias buzgóság minden egyes rézlelet megmentése és számontartása érdekében. A Királyhágón inneni terület rézleleteiről a következő értekezések és közleményekben találunk bővebb magyar feljegyzéseket: 1. Dr. Pulszky Ferencz fentemlített művében,¹ 2. Téglás Gábor: „Rézkori tárgyak az erdélyi medenceze területéről,”² 3. Dr. Kuzsinszky Bálint: „Délvidéki és erdélyi muzeumok,”³ s végül 4. Hampel József: „Újabb tanulmányok a rézkorról”⁴ című munkáiban. Mindezekon kívül találunk még egyes rézlelet-darabokra vonatkozó leírást más közleményekben is, azonban ezeknek megemlítése e dolgozat keretén kívül esik. A minket ezen alkalommal érdeklő vörösréz régiségek a tudományra nézve egy (a 3. sz.) kivételével mind új leletek s ezen egy tárgy is. csak bővebb leírás nélkül van az irodalomban megemlítve. Az általam ismertetendő újabb rézleletek a következők:

1. *Tihó.* (Szilágy m.) Mezey János drági asztalostól 1898-ban egy — patinájától megfosztott — vörösréz csákányt szerzetem, a melyet Mezey viszont állítólag egy tihói cigánytól vett meg, a mi így tehát Tihó közeli vidékéről származhatik.

¹ Kiadta a M. Tud. Akad. Arch. Bizotts. 21 ábrával. Budapest, 1883.

² L. Arch. Értesítő. 1888. évf. 116—125. l. 33 ábrával.

³ L. Arch. Ért. 1888. évf. 238—248. és 336—343. l. 4+8 ábrával.

⁴ L. M. Tud. Akad. Értek. a Tört.-Tud. Kör. XVI. k. 6. sz. 1—58. l.

A 23 cm. hosszú csákány jellegzetes rézkori forma, a melynek egymásra keresztben álló két éle közül egyik függélyes, a másik vízszintes. Az erdélyi területről számos analogiája ismeretes.

2. *Nagy-Iklód.* (Szolnok-Doboka m.) A szamosújvári magy. kir. áll. főgymn. archaeologiai gyűjteményében láttam egy állítólag innen származó ép, nagy és súlyos vörösréz csákányt, melynek két ellentétes irányú éle hasonló az előbb leírt példához. Hossza=27 cm. Elhossz=4·5 cm. A nyéllyuk átmérete alul=33, felül=35 mm. A nyéllyuk tokos körszéjjel bír, a mi arra mutat, hogy az üreget a rézkori technikának megfelelőleg átütötték, miáltal a lyuk körül széles perem verődött ki. A nyéllyuk két oldalán két szöglet van alakítva az üreg oldalfalának megerősítése végett. A csákány alsó részén a lyuk előtt és mögött 3—3 poncz beütés szemlélhető. Helyenkint a patina lesúroltatott.¹

3. *Törpény.* (Besztercze-Naszód m.) Az Arch. Értesítő jelen (1903.) évfolyamának 287-ik oldalán Martián Julián m. kir. honvédszázados cikkében² olvassuk a következő részt: a csépani „út mentén Törpény község előtt egy nagyobb tumulus fekszik. A nép „Kapelle“-nek nevezi. A monda szerint abban sok kincs volna elrejtve, minek a következménye, hogy ezen tumulus oldalain több helyen ásások nyoma látható. Innen van gyűjteményemben egy kissé rongált tiszta vörös rézcelt.“ E tárgyat magam is láttam s mivel az előbb reproducált felületes leírásban közlő nem ad róla tiszta képet, szükségesnek vélem ezt a következőkben pótlólag megtenni. A celt hossza=10 cm., élszélessége=4 cm. Pereme le van törve, a találó kíváncsiságából. Hiányos öntése miatt anyaga likacsos, szivacs-szerkezetű. A celt oldalának díszítését 3 párhuzamos vonal alatt 3 csúcsával lefelé fordított párhuzamos egyenlőszárú háromszög képezi, a mely motívum különböző változatokban a bronz tokos vésőknek jellemző tulajdonsága. Anyagát késsel faragva könnyen vágható vörösréznek észleltem, bár semmi kétséget nem lehet táplálni az iránt, hogy e celt úgy alakjánál, valamint díszítésénél fogva is bizony bronzkori készítmény és hogy a bronzceltek öntőmintájában önhíány miatt tiszta rézből, vagy esetleg fölötte önszegény bronzból van öntve, s így is inkább vörösréznek, semmint bronzöntvénynek minősíthető. Ilyen kétes esetekben különben a vegyelemzés volna hivatva a teljes igazságot kideríteni.

4. *Buza.* (Szolnok-Doboka m.) Józsa János szamosújvári áll. főgymn. tanár szerint állítólag innen került hozzá az a

¹ Meg kell e helyen jegyezmem, hogy Dr. Mártonfi Lajos gym. tanár 1891-ben ugyancsak Nagy-Iklódról közölt egy ezzel egyenlő (27 cm.) hosszú bronz-csákányt, a néhai lovag Montessori százados birtokából. L. Orv.-term.-tud. Értesítő 1891. évf. 153. lapján.

² L. Régi Telepek és Lelkelyekről a Királyhágóntúli területen“.

tiszta vörösréz-ék, a melyet később nekem engedett át csereképpen. A szabálytalan külsejű, négyoldalú, hasábalakú ék hossza = 112 mm., élszélessége = 40 mm. Feje és éle — a mint ez a rézcelteknél nem ritkán tapasztalható — laposra kopott a használat közben ráért nagyszámú ütésektől és ezáltal az éknek különben is vastagabb feje 36 mm. szélesre van lekalapálva. A két szélesebb és két keskenyebb oldallappal bíró réz-celt felülete világosan mutatja a kalapácsolás nyomait, a mely felett vékony, almazöld színű, gyenge rézrozsa keletkezett, a mi nem borítja a tárgy egész felszínét. Analogiát sem Pulszky, sem Hampel fentebb idézett művei nem szolgáltatnak.

5. *Túri hasadék.* (Torda-Aranyos m.) Téglás István torda-aranyosmegyei kir. tanfelügyelő magángyűjteményében látam egy patinájától megfosztott rézbaltát,¹ a melyet a hasadék „Nagyborda“ nevű szikláján találtak. Hossza = 135 mm., az élénél = 70, a fokánál = 48 mm. széles. Foka a nyélluk miatt 31 miliméterre vastagodott. Nem éppen teljes analogiát mutat Pulszky művének 14-ik ábrájában a 2 sz. alak (lásd a 60-ik oldalon) és a Hampel tanulmánya 16-ik oldalán a 12-ik ábra, s ez az előbbinél jobban megközelíti.

6. *Közép-Peterd* (Torda-Aranyos m.). A falu és a tordai hasadék közötti „Kosztisáta“ nevű sziklalejtőn a szikladarabok fészegetezése közben találtatott egy keskeny perimés vörösréz celt, a melyet a találótól megszereztem. Hossza 122 mm., legnagyobb szélessége = 40 mm., vastagsága = 8—10 mm. Oldalszélei majdnem párhuzamosak s a véső hosszában végig futó keskeny perime a vésőnek az elhajlás ellen való biztosítására szolgált. A találó kíváncsiságból kettétörte s a patináját is lesurlolta. Az egész celt kidolgozása igen jó.

7. *Várfalva* (Torda-Aranyos m.). A község közelében a tordai erdőn egy — a kővésők mintájára készült — kezdetleges idomú, széles, lapos rézvéső, vagy gyalú került elő, mely jelenleg Téglás István tanfelügyelő tulajdona. A sima véső hossza = 95 mm., élénél = 58 s felül = 51 mm. széles és legnagyobb vastagsága is alig 4 mm. Analogiája Pulszky 8-ik ábrájának 5 sz. képe.

8. *Várfalvi erdő* (Ugyanott). Az e helyen talált csinos perimés véső 133 mm. hosszú, élénél 43 és fogó végénél 26 mm.

¹ Nem lehet itten elhallgatnom abbéli eljárásom okát, a mely szerint én az 5 sz. réztárgyat szándékosan baltának s a 12 sz. pedig Pulszky elnevezésével ellentétben fejszének minősítem. Meggyőződést szereztem ugyanis arról, hogy a közhasználatban ezen két eszköznemnek mai napság vasból használt alakjait: ha rövidebb az él és súlyosabb a test, országszerte fejszének, ellenben megfordítva a viszonyt, baltának nevezik. Már pedig a szármok elnevezésénél más, mint a közhasználat, nem lehet irányadó.

széles. A perime kikovácsolása következtében az oldalain 16 milliméterre vastagodott ki. Analogia Pulszky 6-ik ábra, 6-ik kép. A celtet Téglás István tanf. magángyűjteménye őrzi.

9. *Csegez* (Torda-Aranyos m.). A csegezi határban talált keskeny kis rézvész gyengén hajlított állású; 82 mm. hosszú, éle 12, fogó vége 22 mm. széles és a kalapácsolások folytán megvastagodott. Szintén Téglás I. tanfelügyelő birtokában.

10. *Ismeretlen lehely*. Jelenlegi elrontott állapotában 14·5 cm. hosszú vörösréz csákány; egyik éle vízszintes, a másik függélyes helyzetben áll egymásra keresztben. Az előbbi karjának hossza = 58—60 mm., az utóbbié 6—7 cm., a nyélluk átmérete = 3 cm. Érdekes jelenség, hogy e lelet öntési varrányokat mutat rögös felületében s ezáltal készítése elűt a rézkori technikától. Vastagsága = 2 cm.-nyi. A tárgy a dési irod.-tört.- és ethnogr. társulat múzeumában van, a melynek intéző körei csakis a leletek megszerzésére törekednek, azonban a tárgyak provenientiái iránt nem érdeklődnek. Nyilvánvaló, hogy az ilyen múzeumok csak a látványosságot szolgálják.

11. Ugyancsak a dési múzeumban van egy 10·6 cm. hosszú, 7 cm. legnagyobb szélességű, lapos, csupán 3—4 mm. vastag vörösréz-vész, a melynek lehelye szintén ismeretlen. Az ép celt egyik oldalán érdes csomók, hihetően öntési rögök látszanak. Érdekes tulajdonsága még, hogy mindkét végén éle van.

12. Az Erdélyi Múzeum érem- és régiségtára I. 3780 ltr. sz. a. egy letakarított, síma, minden dísz nélküldöző csinos kis rézfejszét őrzi, a mely Kelemen Ádám marosvásárhelyi tagosító mérnök adományából került a múzeumba, Hunyadmegyéből. Hossza 13 cm., szélessége a lyuknál = 3·2 cm., vastagsága ugyanott = 2 cm., élhossza = 2·6 cm. A nyélluk átmérete 22 mm. Ósrégi eredetét a felület mélyedéseiben megmaradt patina bizonyítja. Alakja azonos a jelenkori vasfejszékkel s mint ilyen, teljes analogiát mutat a Pulszky műve 9-ik ábrájában foglalt 6-ik sz. rézfejszéhez, Pulszky szerint baltához.

A fentebbiekben bemutatott 12 drb újabb vörösrézlelet közt van 3 csákány, 1 balta, 1 fejsze, 2 széles celt, 2 perimés vész, 2 keskeny ék és 1 tokos celt bronzkori mintára. Leggyakoribbak a hazai rézleletekben a csákányok és celtek, a mit ezen újabb leletek is igazolnak. Hazánknak rézleletekben való nagy gazdagságára mutatnak a folyton napvilágra kerülő réztárgyak, bár, fájdalom, nem kevesebb az üstös vándorczigányok és rézművesek által elpusztított leletek száma sem; növelik még ezt a magánkezekben ismeretlenül heverő darabok.

OROSZ ENDRE.